

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.20>**Купіна Л.Ф.**

*кандидат юридичних наук, професор кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
факультету політології та права,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Триваюче оновлення чинного національного законодавства України в цілому, і зокрема, трудово-правового законодавства, свідчить про переосмислення підходів до розуміння змісту та напрямів забезпечення ефективності дії норм права. Попри здійснені заходи щодо удосконалення механізму забезпечення реалізації прав та свобод, що полягають у проведенні реформ системи судоустрою України, адміністративної реформи, проблема ефективності здійснення трудових прав людини є вкрай важливою та актуальною для сучасного суспільства.

Ступінь наукової розробки проблеми. За часи незалежності України були предметом наукових праць вчених-теоретиків М.А. Аркеляна, С.В. Бобровнік, В.В. Головченко, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, О.М. Мельник, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, А.В. Старостюк, В.Ф. Сіренко, Н.М. Пархоменко, Я.М. Шевченко та інших вчених. В межах галузевих наук питання ефективності норм права вивчалось у працях С.А. Скриля, І. О. Рощиної, В.І. Дяченко, С.В. Вишновецької, В.С. Венедиктова, Н.Д. Гетьманцевої, М.І. Іншина, О.Т. Панасюка, О.І. Процевського, Н.М. Хуторян, В.І. Щербини та ін.. У сучасний період розвитку науки трудового права дослідженнями окремих питань реалізації норм трудового права є предметом наукових розробок таких вчених, як С.Я. Вавженчук, С.В. Венедіктов, М.М. Грекової, Я.А. Малихіної, О.С. Реус, Я.В. Сімутіної, О.В. Тищенко, М.М. Шумило тощо. Водночас питання концептуальних

засад забезпечення ефективності норм трудового права України нині не були предметом комплексного наукового дослідження. Враховуючи викладене, безспірно видається не тільки актуальність, але й доцільність і своєчасність проведення наукового дослідження за обраним напрямком.

Метою роботи є визначення концептуальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України.

Виклад основного матеріалу. Головною проблемою неналежної ефективності норм трудового права є надзвичайно високий рівень їх застарілості та невідповідності вимогам розвитку українського суспільства в сучасних умовах. Правове регулювання реалізації нестандартних форм трудової зайнятості, поширення яких є характерним для сучасного суспільства не лише України, а і світової спільноти, є подекуди не лише недостатнім, а і взагалі – відсутнім. Відсутнім є правове регулювання таких нетрадиційних форм зайнятості як дистанційна зайнятість, надомна зайнятість, вторинна зайнятість. Недосконалим є правове регулювання реалізації права на працю в умовах неповного робочого часу або. Останнім часом набуває актуальності питання реалізації права на праці на підставі договору, що має ознаки цивільно-правового регулювання. Такі проблеми є характерними не лише для українського суспільства, а і для розвитку зарубіжних країн. Так, за результатами оцінки впливу інформаційних технологій на ринок праці та зайнятості внаслідок авто-

матизації виробництва прогнозується втрата зайнятості 47% працівників в Сполучених Штатах Америки, 30% - у Великій Британії, 21% - в Японії, і 35% - робочих в Федеративній Республіці Німеччина [1]. У кількісному вимірі показник втрати робочих місць, що пов'язується із глобальними процесами інформатизації складає близько 8 млн у Європі. Однак при цьому прогнозується зростання рівня зайнятості населення у сфері надання послуг – близько 10 млн робочих місць [2]. Такі висновки ґрунтуються на даних системного аналізу ринку праці, здійсненого за пріоритетною затребуваністю навичок та вмінь людини. Зростаючим є попит на володіння особою компетентностей із вміння вирішувати складні завдання, вміння працювати із контентом, технічними навичками [3].

Якщо ще декілька років тому дистанційна робота, аутсорінг, надомна робота, неповний робочий день були чимось незвичним, аномальним, нетиповим не лише для українського суспільства, то зараз без таких складових складно уявити сучасні трудові правовідносини.

Отже, очевидно, що зараз українська держава зокрема, і світова спільнота в цілому перебувають у періоді суттєвих трансформаційних змін щодо розуміння категорії «трудоправові відносини», «зайнятість населення», «оплата праці», «робочий час», «час відпочинку» тощо.

Фактично у найближчому майбутньому «типове» «стандартне» розуміння форм зайнятості населення, робочого часу, критеріїв оплати праці буде перебувати у стані трансформації, суттєвого сутнісного переосмислення їх складових та механізмів реалізації.

Наявні демографічні реалії розвитку сучасного світу, глобалізаційні трансформаційні економічні процеси, вироблені та вживані інформаційні технології (включаючи технологічну, мережеву, цифрову, віртуальну складові) вимагають перегляду концептуальних підходів до регулювання трудових відносин. Саме таке наукове завдання визначає зміст цього розділу даного дослідження.

З врахуванням зазначеного концептуальний перегляд регулювання трудових відносин вимагається визначення напрямів ефективності реалізації права особи на дистанційну форму зайнятості.

За даними проведених соціологічних опитувань та досліджень, проведених у країнах Європейського Союзу близько 20% населення змушені виконувати покладені на них трудові завдання та функції у час, що перевищує встановлену чинним законодавством тривалість робочого часу. Як правило, «продовження» тривалості робочого часу відбувається у вечірній період доби, або навіть і вночі [4]. Такий час часто не оплачується, а оплата праці відбувається за фактично виконане трудове завдання та досягнення певного результату.

До характерних ознак сьогодення є прояви погодинної оплати праці, що означає домінування тимчасових форм зайнятості населення (близько 13-18% працездатного населення не мають постійного місця працевлаштування, а виконують трудові функції та завдання погодинно) [5]. Крім того пошук погодинних форм зайнятості часто стає додатковим засобом для забезпечення життєдіяльності людини. Знижений рівень трудомісткості суспільного виробництва та зростання частки інтелектуального капіталу в економіці призводить до концентрації значних фінансових потоків у працівників, здатних вирішувати складні трудові задачі.

Позаяк такі процеси попри наявні їх позитивні характеристики становлять достатню значний рівень загрози стану соціальної безпеки в країні. Особливо гостро питання соціального захисту постало в умовах пандемії, подолання проявів якої відбувається в режимі тотального карантину (березень-травень 2019 року), на заміну якому було запроваджено ризико-відновлюваний карантин [5].

Отже, метою забезпечення ефективності норм трудового права є забезпечення реалізації не лише права особи на працю, а перелюдусім права особи на гідну працю. В основу застосування критеріїв оцінки ефективності

норм трудового права в межах цього дослідження покладається загальновизнана та загальноприйнята формула, що розглядалася у попередніх підрозділах даної монографії. З метою забезпечення комплексності підходів до вироблення концепції ефективності норм трудового права доцільно в межах цього розділу її навести додатково.

Так, формулою ефективності норм будь-якої галузі права є таке співвідношення:

$E = P1 + P2 / M1 + M2$, де E визначається як ефективність норми; $P1$ розуміється як очікуваний нормотворцем результат від її запровадження; $P2$ – є результатом, очікуваний суб'єктом її реалізації та виконання відповідно; $M1$ – мета розробки та прийняття норми, яку переслідував нормотворець; $M2$ – мета реалізації норми, що визначається суб'єктом, діяльність якого нею врегульовується.

Дійсно реалізація права особи на гідну працю особливо гостро актуалізувалось через виникнення економічної кризи 2019-2020 рр., однієї із чинників якої стала складна епідеміологічна ситуація. Але право на гідну працю, забезпечення його реалізації було актуальним і до 2019 р. Чинним законодавством України однак при цьому визначається право особи на працю, не встановлюючи необхідність створення механізмів її відповідності вимогам та критеріям гідності.

Досягнення ефективності норм трудового права вимагає створення нормативного базису для реалізації стратегії доступу до конкурентоспроможних робочих місць, що визначають рівень продуктивності форм зайнятості населення.

Отже, метою забезпечення ефективності норм трудового права є створення організаційно-правових механізмів реалізації права особи на гідну працю, що має стати нормативним базисом концептуального оновлення трудових відносин.

Виходячи із встановлених науково-теоретичних результатів даного дослідження та його практичного значення обґрунтовано висновок про зміст структури Концепції забезпечення

ефективності норм трудового права, що має складатися із двох розділів, де: першим розділом мають бути закріплено загальні положення її реалізації, визначено сутність основних регульованих понять, обґрунтована мета, завдання прийняття Концепції, охарактеризовано проблеми, вирішення яких пов'язується із її запровадження до національного правового простору; другим розділом мають бути визначені напрями реалізації Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, серед яких відокремлено доктринальний, нормативно-правовий, освітнянський та організаційний.

Освітнянський напрям Концепції забезпечення ефективності норм трудового права має відобразити тенденції реформування системи вищої освіти в цілому, і зокрема, вищої юридичної освіти, в тому числі з питань встановлення змісту фахових компетентностей, що набуваються в процесі опанування таких навчальних дисциплін, як «Трудове право», «Право соціального забезпечення» тощо.

Доцільним у нормативно-правовій частині Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, положення якої мають стати базисом для подальшої систематизаційної правотворчої діяльності із кодифікації положень чинного трудового законодавства, зокрема, Кодексу Законів про працю, Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про оплату праці», та перспективного законодавства України – проекту Трудового кодексу України, розробки та прийняття спеціального законодавчого акту з питань правового реалізації таких форм зайнятості, як дистанційна робота, надомна праця, а також вирішення проблеми запровадження процедури укладення трудових договорів, що мають ознаки цивільно-правового регулювання.

Необхідно наголосити на доцільності подальшої активізації процесів підготовки комплексних монографічних науково-теоретичних та науково-практичних досліджень, метою та завданнями яких є визначення напрямів забезпечення ефективності реалізації

норм трудового права, в тому числі із застосування компаративістських методів наукового пізнання суспільних відносин.

Висновок. Отже, впровадження Концепції забезпечення ефективності норм трудового права вимагає перегляду підходів до розуміння права на працю як права на отримання матеріальних ресурсів для забезпечення життєдіяльності людини чи її близьких, а як права,

реалізація якого дозволяє розкрити суть нематеріального характеру трудового відношення: існування права на трудову порядність та гідність, формування позитивного іміджу працівника, високої оцінки його ділових якостей, організації підвищення кваліфікації та заходів, спрямованих на професійний розвиток працівника; створення психологічної служби на підприємствах, тощо.

Анотація

Метою роботи є визначення концептуальних засад забезпечення ефективності норм трудового права України. Обґрунтовано, що Концепція забезпечення ефективності норм трудового права має бути базисом для розробки та подальшої реалізації Національної стратегії забезпечення права особи на гідну працю в Україні на 2021–2031 рр. як певної взаємопов'язаної системи цілей, заходів, умов та інструментів здійснення публічного управління, що в межах визначеної компетенції суб'єктів владних повноважень має вирішити задачу відповідностей мети, завдань та результатів правозастосування у відповідній сфері суспільних відносин. Визначено, що ефективність норм трудового права України пов'язується передусім із подоланням декларативності дії актів чинного законодавства, які попри їх відповідність європейським та міжнародним стандартам, не здатні на належному рівні забезпечити реалізацію права особи на працю, права особи на соціальне та пенсійне забезпечення. Обґрунтовано доцільність розробки та прийняття Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, яка має бути базисом для визначення положень Національної стратегії забезпечення права особи на гідну працю в Україні на 2021–2031 рр.. Виходячи із встановлених науково-теоретичних результатів даного дослідження та його практичного значення обґрунтовано висновок про зміст структури Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, що має складатися із двох розділів, де: першим розділом мають бути закріплено загальні положення її реалізації, визначено сутність основних регульованих понять, обґрунтована мета, завдання прийняття Концепції, охарактеризовано проблеми, вирішення яких пов'язується із її запровадженням до національного правового простору; другим розділом мають бути визначені напрями реалізації Концепції забезпечення ефективності норм трудового права, серед яких відокремлено доктринальний, нормативно-правовий, освітянський та організаційний.

Ключові слова: доктрина трудового права України, мета ефективності норм трудового права, трудові відносини, соціальна ефективність, юридична ефективність.

Kupina L.F. Conceptual plants within the efficiency of labor law of Ukraine

Summary

The purpose of the work is to determine the conceptual basis for ensuring the effectiveness of labor law in Ukraine. It is substantiated that the Concept of ensuring the effectiveness of labor law should be the basis for the development and further implementation of the National Strategy for the Right to Decent Work in Ukraine for 2021-2031 as a certain interconnected system of goals, measures, conditions and tools for public administration, that within the defined competence of the subjects of power must solve the problem of compliance with the purpose, objectives and results of law enforcement in the relevant field of public relations. It is determined that the effectiveness of labor law of Ukraine is associated primarily with overcoming the declarative effect of current legislation, which, despite their

compliance with European and international standards, is not able to adequately ensure the realization of the right to work, social and pension benefits. The expediency of development and adoption of the Concept of ensuring the effectiveness of labor law, which should be the basis for determining the provisions of the National Strategy for the Right to Decent Work in Ukraine for 2021-2031. Based on the established scientific and theoretical results of this study and its practical significance conclusion on the content of the structure of the Concept to ensure the effectiveness of labor law, which should consist of two sections, where: the first section should set out the general provisions of its implementation, define the essence of basic regulated concepts, substantiate the purpose, objectives of the Concept. is related to its introduction into the national legal space; The second section should identify areas for implementation of the Concept of ensuring the effectiveness of labor law, among which are separated doctrinal, regulatory, educational and organizational.

Key words: doctrine of labor law of Ukraine, purpose of efficiency of norms of labor law, labor legal relations, social efficiency, legal efficiency.

Список використаних джерел:

1. World Economic Forum. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. January 18. 2016. URL: www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_embargoed.pdf
2. Elliott Larry. Robots threaten 15m UK jobs, Says Bank of England's chief economist. Guardian. November 12. 2015.
3. Gruenbuch Arbeiten 4.0. Bundesministerium fur Arbeit und Soziales (2015). Berlin. URL: <http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen-DinA4/gruenbuch-arbeiten-viernull.pdf?blob=publicationFile&v=2> [in German]
4. Temporary employees as percentage of the total number of employees, by sex, age and citizenship (%). URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_etpgan&lang=en
5. Колот А., Герасименко О. Сфера праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності 2020: виклики для України. URL.: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16344.pdf>